

گنجینه‌های موریتانی در

شن

زمانی کسورهای (ksours) موریتانی، مراکز تجاری و فرهنگی فعالی بودند. اکنون تلاش می‌شود تا آنها را از گزند شن، باد و فراموشی حفظ کنند.

موسی اولدابنو

نویسنده موریتانیایی

امواج شن‌های سفید، کرم و قرمز رنگ از شمال و جنوب بدون وقفه با توده ارغوانی رنگ ادرار برخورد می‌کند. سلسله جبالی که از میان دو کویر مجابات الکبرا و آنوکور می‌گذرد، تل‌های شنی چهار گوهر را در دل خود جای داده‌اند: اوآدین Ouadane و چین‌گوییستی Chinguetti در شمال و تیچیت Tichitt و اوآلاتا Oualata در جنوب شرقی. این شهرهای سنگی قدیمی متعلق به قرن دوازدهم و سیزدهم میلادی زمانی غنی بودند اما اکنون به سختی در برابر شرایط زیست محیطی خشن تاب می‌آورند؛ اوآدین چین‌گوییستی، تیچیت و اوآلاتا، احتمالاً نفس‌های آخر خود را می‌کشند. اما برای شناخت تاریخ این منطقه مهم‌اند. منطقه‌ای که تقدیرش با سفره‌های آب و راه‌های تجاری که مغرب، سواحیل و افریقای سیاه را به هم متصل می‌کند، پیوند خورده است.

این شهرها که به کسورها Ksours، شهرت دارند و مشهورترین آنها چین‌گوییستی است، در مسیر اصلی کاروان‌ها قرار داشتند و طی قرون به متروپل‌های تجارت بین صحرا به‌ویژه تجارت طلا و نمک تبدیل شدند. اهالی چین‌گوییستی تجار ماهری بودند که با مغرب، مصر و عربستان در شمال، گینه، ساحل عاج و نیجریه در جنوب، مراودات منظم داشته و در گسترش فرهنگ عربی و اسلامی نقش مهمی ایفا کرده‌اند. گاهی کاروان‌های تجاری برای حمل نمک، پشم، باروت، خرما، ارزن، گندم و جو از سی‌هزار شتر استفاده می‌کردند و در مقابل از جنوب پودر طلا، برده، عاج، چرم و پر شتر مرغ می‌آوردند و در قاهره، سی‌جیل ماسا Sijilmassa، فاس و به‌خصوص Tlemcen محل اقامت بازرگانان ونیزی و ژنوبی به فروش می‌رساندند.

برخی منابع، حاکی از آن‌اند که اصل نام اوآلاتا به زبان بربری مکان سایه‌دار - به دوران پیش از اسلام برمی‌گردد. در قرون سیزدهم و چهاردهم میلادی این شهر به‌عنوان مرکز تجاری چنان اهمیت یافته بود که نامش در نقشه‌های اروپا آورده می‌شد. ساختمان بزرگی برای انبار کردن کالاهای شمال و

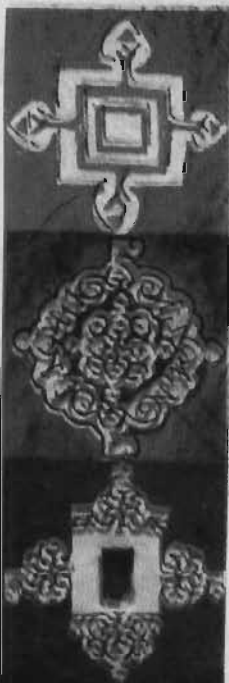

جنوب پیش از فروش مجدد آنها توسط خانواده مهم مسلمانی به نام مقاریس در آنجا ایجاد شده بود. علاوه بر این اوآلاتا مرکز تجمع زائران افریقای جنوبی عازم مکه از طریق چین-گوییستی بودند. این سفر زیارتی چنان شهر را مشهور کرده بود که تا مدت‌های زیاد موریتانی به‌عنوان بلاد چین گوییل - سرزمین چین گوییستی - نامیده می‌شد.

حفظ نسخ خطی گرانبها در کتابخانه‌ها و مدارس

جاده اصلی و تجاری، اوآلاتا را به اوآدین، شهری ثروتمند در فاصله قرون هجدهم و نوزدهم متصل می‌ساخت. اما تجارت تنها منبع ثروت شهر محسوب نمی‌شد. تعلیم و تربیت برای موریتانیایی‌ها همواره اهمیت قابل توجهی داشته است. مسلمانان سنی (مالکی) کسورهای خود را به مراکز فرهنگی مشهوری تبدیل کردند و دانشجویان خارجی بسیاری را جلب نمودند.

اکنون نیز حدود چهل هزار نسخ خطی در این کتابخانه‌ها و حوزه‌های علمیه نگاهداری می‌شود. به نقل از مردم کوآدین، زمانی در شهر اوآدین حدود چهل پژوهشگر فقط در یک خیابان زندگی می‌کردند. در صورت ریشه‌یابی نام شهر احتمالاً این گفته صحت دارد. زیرا اوآدین به معنای

نقوش اسلیمی دیوارهای اوآلتا هنوز هم منبع الهام‌ترین دست‌های زنان است. به عکس صفحه ۲۶ رجوع کنید.

ورودی مسجدی در چین گوئیتی : مقاومت در برابر زمان

زوزه مداوم باد به جای خنده کودکان

این نوع تزیینات خاص اوآلتاست. خانه‌های اوآدین با ریگ‌های صورتی یا خاکستری و ملاط گاه‌گل ساخته شده‌اند. دیوارهای شهر به خاطر محافظت در برابر باران که به ندرت می‌بارد، تماما گلی است، با ظاهری زیبا و فوق‌العاده مقاوم. امروز تنها روکش دیوارها باقی مانده است و این خود حکایت از شرایط نابهنجار کل شهر دارد. صدای خنده کودکانی که در خیابان‌های باریک و بی‌قواره و پله‌های مارپیچی بین ردیف خانه‌ها می‌دویدند، دیگر به گوش نمی‌رسد. ازدحام جمعیت برای همیشه از بین رفته است. صدای وزش سرسختانه باد برشیح سردرها تنها صدایی است که سکوت این محله را در هم می‌شکند. اهالی اوآدین به قسمت بالای شهر کوچ کرده‌اند و سایر محلات را ترک کرده‌اند. معدود خانه‌هایی هم که در سایر مناطق شهر باقی مانده‌اند، مرهون بینش معماران است که برای جلوگیری از فرسایش خانه‌ها در اثر باران و باد برای آنها چینه‌هایی تعبیه کرده‌اند.

حیاط خانه‌های رها شده چین گوئیتی به گونه‌ای درشن فرو رفته است که کف اتاق‌ها زیر آواری از دیوارهای سنگی مدفون شده و یک متر پایین‌تر از سطح خیابان است.

شهری بادو وادی، یکی وادی درختان خرما و دیگری وادی دانش علم است.

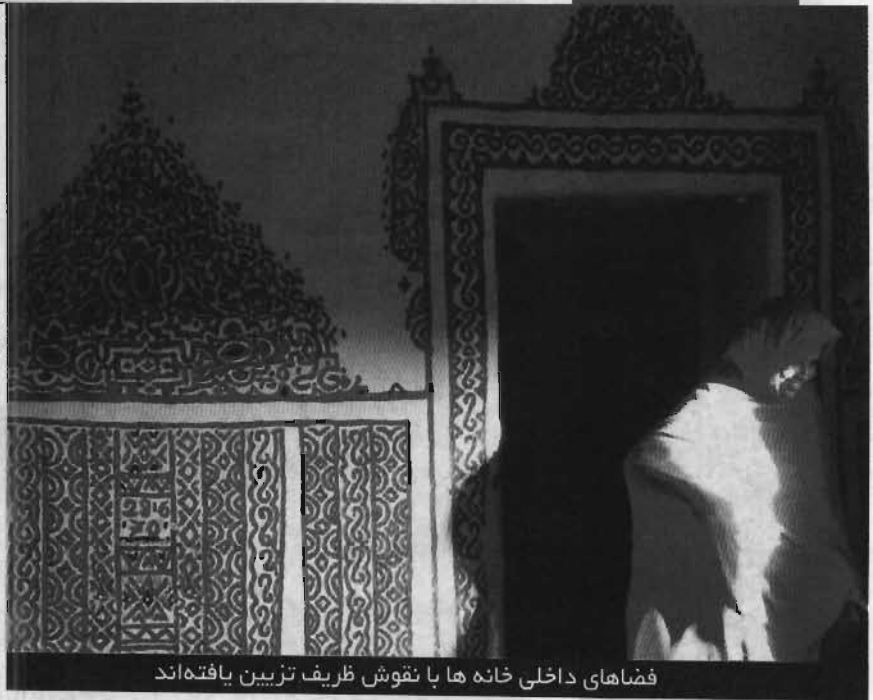
شهر تیچیت به خاطر موقعیت مکانی خود که در مسیر دو شهر اوآلتا و اوآدین واقع بود شهر بزرگی شد. خانه‌های چند طبقه با دیوارهای بلند بی‌روزنه، تنها با یک در و سردری ساخته شده از سنگ‌های رنگی، بقایای معماری خاص موریتانی است.

رنگ‌های ملایم بناها با سردرهای اغراق‌آمیز اوآلتا در تضاد شدید است. در زمینه دیوارهای قهوه‌ای متمایل به قرمز، درها، ایوان‌ها، خروجی‌ها و پنجره‌ها با حاشیه‌های سفید تزیین شده‌اند، تصویر گل و بوته در اطراف سنگ‌های صاف و شفاف زیبایی خاصی دارند. ساکنان شهر قبل از گرفتن وضو با آب در شهری که کوچه و خیابان‌های باریک خاکی دارد و اغلب با کمبود آب مواجه است، انگشتان خود را روی این گل و بوته‌ها می‌کشند.

اما این دیوارهای حیاط‌های اندرونی بودند که مشهورترین نقاشی‌ها را بر خود داشتند. این اسلیمی‌های ساده با طرح‌هایی بی‌نهایت تکراری، پله‌ها، درها، پنجره‌ها آلاچیق‌ها و درهای ورودی را به بهترین شکل نشان می‌دهند و با ماده‌ای مرکب از خاک سرخ، ذغال، صمغ و کود گاو رنگ شده‌اند.

صحراها هنوز احساسات ما را بر می‌انگیزند، زیرا معرف طبیعت پیش از خلق انسان‌اند. همچنین دوران نابودی بشر را حکایت می‌کنند.

تئودور موند
طبیعی دان فرانسوی
(۱۹۰۲)

فضاهای داخلی خانه‌ها با نقوش ظریف تزئین یافته‌اند

برخی خانه‌ها قابل رؤیت‌اند. شن سایر مناطق را بلعیده است. تا یک قرن پیش این واحه کشتزار بود و می‌توانست جمعیتی چندین هزار نفری را تغذیه کند. اکنون، معدود درختان نخل آسیب دیده از باد تا کمر درشن فرو رفته و در حال خشک شدن‌اند. آخرین توفان شن در سال گذشته روی داد، زمانی که ۸۰ درصد شهر در اثر باران سیل‌آسا تخریب شد. خوشبختانه مهم‌ترین قسمت شهر یعنی مسجد زیبا و گلدسته مربع آن باقی مانده است.

شکوه حیات کسورها در نوای موسیقیدانان

هر چند شهرهای قدیمی موریتانی - قربانیان چندین دهه خشکسالی دهشت‌بار - جای خود را به صحرا در شمال و سواحل در جنوب داده‌اند اما همچنان برای بقای خود مبارزه می‌کنند. نبوغ خلاق تمدن‌های قدیمی هنوز نیروی محرکه فرهنگ موریتانی است. طرح‌های روی دیوارهای اوآلاتا، همان طرح‌هایی است که زنان موریتانی بر دست‌ها و پاهای خود ترسیم می‌کنند. می‌توان این طرح‌ها را در جواهرات، کالاهای چرمی، چوبی، گلدوزی لباس مردان، رنگ‌آمیزی روسری زنان، قالی‌های سنتی، حتی اسکناس و پول ملی (اوگوئی‌یا) مشاهده کرد. ملودی والا Vala، موسیقیدان مشهور چین‌گویی - شخصیت اسطوره‌ای موسیقی موریتانی - هنوز با تیدینیت Tidinit، یا عود موریش (Moorish) اجرا می‌شود. سایر نواهای سنتی نظیر عودید Awdid که زمانی توسط کاروان‌های تیچیت اجرا می‌شد، جنبه‌های گوناگون دوران شکوه و عظمت کسورها را جاودانی ساخته‌اند.

به این طریق سنت از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد، همانند تلمبه‌هایی که آب چاه‌های قدیمی مزارع کوچک را بی‌وقفه و طی قرون در سطح زمین جاری می‌سازند.

اما این شهر روح کشور موریتانی است و کاهش جمعیت به مراتب کمتر از اوآدین، تیچیت و اوآلاتا بوده است. گلدسته مربع شکل مسجد مشهور آن که تا مدت‌ها نماد ملی بلاد چین‌گویی بود، هنوز سرپاست و با گذر زمان دست و پنجه نرم می‌کند.

اما تیچیت که در حوضه آبریزی پای کوه آدرار قرار دارد، کمتر از گزند شن‌ها مصون مانده است. روایت شده است که در این منطقه هفت شهر بنا شده و شهری که برای ما باقی مانده امروز به گونه‌ای غیرقابل بازگشت در حال مدفون شدن در زیر تپه‌های شنی است. تنها طبقات فوقانی

موسی اولدابتو

یکی از مشهورترین نویسندگان فرانسوی زبان موریتانی است. اخیراً به‌عنوان مشاور فرهنگی رئیس جمهور موریتانی فعالیت می‌کند و مؤلف دو رمان «عشق محال» و «برزخ» از انتشارات هارماتان در سال ۱۹۹۰ و ۱۹۹۴ در پاریس است.

تجارت، مذهب و فرهنگ

که به رغم جنگ‌ها و منازعات محلی و منطقه‌ای، خشکسالی، قحطی، بیماری‌های مسری و افول عصر تجارت کاروانی تا امروز به حیات خود ادامه داده‌اند. هستی آنها در اثر انزوا، مراکز اداری و تجاری جدید در سایر مناطق موریتانی و مهاجرت مستمر ساکنان به مخاطره بیشتری افتاد.

یونسکو در ۱۹۷۸ به درخواست دولت موریتانی برای حفظ این شهرها برنامه‌ای بین‌المللی به اجرا درآورد و هزینه مرمت و حفاظت آنها و به خصوص مسجدها را تأمین کرد. دو سال بعد مؤسسه پژوهش‌های علمی موریتانی مرکز اسنادی شامل عکس و فیلم‌های مستند ایجاد کرد. در ۱۹۹۳ دولت موریتانی به منظور حفظ و احیای شهرها براساس برنامه‌های جامع حفاظت و توسعه بنیاد ملی حفاظت «شهرهای تاریخی» را تأسیس کرد. بانک جهانی در طرح حفظ و احیای میراث فرهنگی موریتانی شهرهای قدیمی را نیز مد نظر قرار داده است.

در سال ۱۹۹۶ اوآدین، چین‌گویی، تیچیت و اوآلاتا کسورهای قدیمی موریتانی به عنوان آخرین بقایای زندگی سنتی کویری در فهرست میراث جهانی ثبت شدند. هر یک از این شهرها نمادی از الگوی سکونت عشایرند. هر یک چند خیابان اصلی دارند که یا کاروان‌رو بوده و یا مستقیماً به نخلستان‌ها و گورستان‌ها منتهی می‌شدند. همگی دیوارهای محافظ و دفاعی داشتند که امروز تنها بخشی از آنها باقی مانده و محدوده کسورهای قدیمی با محلات جدید را مشخص می‌کرده‌است. معماری آنها براساس ضروریات زندگی کوچ‌نشینی صورت گرفته است. از خانه‌ها به‌عنوان انبار کالاها در طول سال استفاده می‌شد، در حالی که اتاق‌های نشیمن بر حسب فصول و یا موقع روز کاربردهای متعددی داشتند. این چهار شهر قرون وسطایی آخرین کسورهای به جا مانده‌اند. مراکز تجاری و مذهبی و نقطه عطف فرهنگ اسلامی و جایگاه ده‌ها هزار نسخ خطی قدیمی